

שביתת הרופאים לאור ההלכה

פרק א. בעיות הלכתיות ואנושיות.

השביתה הממושכת של הרופאים כארץ, להטבת שכרם — כאשר בשלב הראשון פתחה ההסתדרות הרפואית מוקדים מיוחדים לטיפול רפואי, תמורת תשלום פרטי עבור הטיפול בחולים. ובשלב השני נטשו הרופאים את בתי החולים והמרפאות, מטעם ההסתדרות הרפואית בארץ¹ — מן הדין שתעורר בעיות הלכתיות חמורות. בצד הבעיות האנושיות הרבות, ששביתה זו מעלה.

יחד עם המחוייבות המוסרית המוטלת על ציבור הרופאים, כאחראים על בריאות הציבור, והיותם נאמנים לאתיקה הרפואית ולשבועת הרופאים, עומד הרופא הדתי בפני דילמות קשות נוספות, האם רשאי הוא מבחינת ההלכה לנטוש את בתי החולים והמרפאות היכן שעבד ולהפקיר את החולים המתדפקים על דלתותיהם, ואין להם מי שיבוא לעזרתם. כי התורנות המצומצמת שהשאירו בבתי חולים, אין בה כדי לענות על מרבית הטיפולים החיוניים לחולים.

הגיעו אלי במשך השביתה, שאלות רבות מרופאים שומרי תורה ומצוות, המבקשים לדעת, איך עליהם לנהוג עפ"י התורה וההלכה. יחד עם הצדקת התביעות של ההסתדרות הרפואית בצורה בוטה וחד-משמעית, שואלים הם: האם מותר להם לנטוש את בתי החולים והמרפאות ולמלא אחרי ההוראות של מטה השביתה שליד הסתדרות הרופאים, או שמא יש בזה משום עבירה על מצוות פקוח נפש, עליה הם מופקדים? הדיון הוא בתחום של דיני נפשות, מכיוון שהשביתה עלולה לפגוע בבריאות העם, כי המדינה נשארה ללא שירות רפואי מסודר.

הבירור צריך להשתרע על שני השלבים של השביתה, כאשר בשלב הראשון אפשר היה להשיג את הטיפול הרפואי במוקדי הרפואה המיוחדים, תמורת תשלום שקבע מטה השביתה. ויש לברר אם לפי ההלכה, משחרר סידור זה את הרופאים מן האחריות המוטלת עליהם לפיקוח נפשם של החולים הנזקקים לבתי החולים והמרפאות הציבוריות, כפי שההלכה קובעת, שיש במניעת הגשת טיפול רפואי ע"י רופא לחולה הנזקק לו איסור של "לא תעמוד על דם רעך", כמו שיתבאר בהמשך הבירור הזה.

פרק ב. האחריות לבריאות הציבור מוטלת על הממשלה ולא על הרופאים.

ייתכן לומר כי מכיוון שאפשר להשיג את הטיפול הרפואי הנאות בתשלום מיוחד, אין הרופאים אחראים אישית על "לא תעמוד על דם רעך", אלא האחריות לפיקוח נפשם של החולים ושל הציבור מוטלת על הממשלה ושריה שיש בידם לתקן את

1. פירוט השלבים של שביתת הרופאים, ופסקי הלכה שנמסרו לרופאי המרכז הרפואי שערי צדק בזמן השביתה — ראה: מ. הלפרין, פרקי הלכה מימי שביתת הרופאים בבי"ח שע"צ, אסיא ל"ז (י, א), כסלו תשמ"ד עמ' 44 — 47. — העורך.

המצב. ולאור צדקת תביעותיהם של הרופאים, יכולים הם לבוא ולטעון, שאין עליהם כל התחייבות כלפי החולים שבמדינה, כל עוד אין המדינה ממלאה את חובתה כלפי הרופאים, כי אין כל התחייבות חוזית או מוסרית בין הרופאים לחולים, כי אם בין החולים למשרד הבריאות או בינם לקופות החולים בהם הם חברים, ומשלמים להם מס.

גם בלי נימוק זה, הממשלה כאינסטנציה עליונה השלטת במדינה, אחראית על בריאות הציבור ואינה יכולה להטיל את האחריות הזאת על שכמם של הרופאים, כמו שהגדיר זאת הפרישה ביו"ד (סימן שלו) שמצוה המוטלת על כל העולם אין יכולים לכוף על היחיד. כמבואר בתלמוד ירושלמי במס' סוטה פ"ז הלכה ד השואל על המקרא: "אשר לא יקים את דברי התורה הזאת" (דברים כז), "וכי יש תורה נופלת? ר' שמעון בן חלפתא אומר, זה הבית שלמטן" — כלומר זה בית המלך והנשיא שבידם להקים. "דאמר רב חונא רב יהודה בשם שמואל על הדבר הזה קרע יאשיהו המלך ואמר עלי להקים". נמצינו למדים שהאחריות על חייו התקינים של העם ככל שטח שהוא, מוטלת על הסמכות השלטונית העליונה, ואינו יכול ולא רשאי להתנער מאחריות זו ולהטילה על הדרגים הנמוכים. וכן מצינו הוכחה ברורה לכך מסוגיות הגמ' במס' שבת, (נד, ב): אמר רב פפא והני דבי ריש גלותא נתפסו על כולי עלמא וכו'. והגמ' מביאה שם עובדה שרב יהודה ישב לפני שמואל רבו. באה אשה וביקשה עזרה נגד עושקיה משמואל, ולא השגיח עליה. שאל אותו רב יהודה, האם אינך חושש מפני הכתוב "אוטם אזנו מזעקת דל גם הוא יקרא ולא יענה" (משלי כא)? ענה לו שמואל: אני איני נכוה אבל מר עוקבא שהוא ראש לי ואב"ד הוא יכווה בחמין, דכתיב "בית דוד כה אמר ה' דינו לבוקר משפט והצילו גזול מיד עושק" (ירמיה כא), שמע מינה שלא ענש הכתוב אלא מי שבידו לשפוט שהוא המלך, כמו שפירש רש"י שם. הוא הדין בנידון דידן. כאשר אפשר לקבל שירות רפואי יעיל תמורת תשלום, שמא משוחררים ע"י כך הרופאים מחובתם כלפי החולים, והאחריות מוטלת על הממשלה.

באשר לשלב השני, כאשר סגרו הרופאים גם את מוקדי השירות הרפואי המיוחדים, ונטשו את בתי החולים והמרפאות הציבוריות ונסעו להם, המצב מבחינת ההלכה חמור הרבה יותר, כשם שהוא חמור מבחינה אנושית ומוסרית. כי בזה הרופאים, לכאורה, נמנעים מלקיים שתי מצוות המוטלות על כל מי שבידו להגיש עזרה להצלת חבירו — האחת "והשיבות לו" — זו השבת גופו, והשניה, "לא תעמוד על דם רעך", כפי שיתבאר להלן עפ"י המקורות. או שמא גם במצב כזה, יכולים הרופאים להתנער מכל אחריות אישית לחולים, ומכיוון שהממשלה אחראית על בריאות הציבור, וכידה לתקן את המצב, ע"י קבלת תנאי השכר של הרופאים.

פרק ג. זכות השביתה בזמן שאין הסכם עבודה תקף, לעומת הזכות לשבות בתוך זמן ההסכם.

כל שביתה של עובדים בשירות המדינה, ושל הציבור, מעוררת בעיות הלכתיות קשות. השאלה היא אם מותר לפועלים לשבות בהיותם פועלים בשירות המדינה.

יותר מזה, האם מותר להם להשכית מפעלים ציבוריים כדי להשיג תנאי שכר טובים יותר ולמנוע פועלים אחרים לבוא במקומם במפעל, ולשבור את השביתה? ואם השביתה פורצת בתוך תקופת חוזה העבודה שכן הפועלים למפעל, מתעוררת השאלה אם מותר לפועלים להשכית את עבודתם באמצע. לאור דברי הטור חו"מ (סימן שלג) שאמנם פועל יכול לחזור בו אפילו בחצי היום, זה כאשר אין ברצונו לעבוד לאחרים. אבל אם חוזר בו מכוח יוקר, אין שומעים לו. כמו כן נפסקת שם ההלכה בסעיף ה שבדבר האבד לבעל הבית, אין הפועל יכול לחזור בו. ובנידון דידן אין לך דבר האבד יותר מזה, כאשר יש בשביתות הרופאים משום פיקוח נפש לחולים רבים.

העקרון ההלכתי המנחה אותנו בדינים אלו הוא שכל אדם הוא חפשי ואינו משועבד למעבידו, ככתוב "כי לי בני ישראל עבדים" (ויקרא כה) ודרשו חז"ל (במסכת ב"מ ז, א) ולא עבדים לעבדים. ולכן קובעת ההלכה שפועל יכול לחזור בו אפי' בחצי היום, כמבואר בשו"ע חו"מ הנ"ל בסעיף ג'.

אבל גם הלכה זו כפופה לתנאים הנ"ל, לכן אילו היה מדובר בתוך הזמן שנקבע בחוזה העבודה בין הרופאים למעבידיהם, היתה הבעיה קשה יותר, אבל כשמדובר בחידוש הסכם שכר העבודה של המסגרת הקיימת בין ציבור הרופאים למשרד הבריאות, כאשר כולי עלמא מודים שתביעות הרופאים צודקות באופן עקרוני, אלא שמשרד האוצר חושש מפני פריצת המסגרת הכללית של הסכמי עבודה בארץ, ואם יוותרו לרופאים, יבואו גם אחרים בדרישות תקיפות ובאיומי שביתה, שמא אין זה משמש עילה לשעבד את הרופאים לעבוד כתנאי שכר ירודים. וע"ז יש להחיל את הדרשה הנ"ל שכל עובד הוא חפשי להחליט על תנאי ומקום עבודתו.

וייתכן שגם בתוך מסגרת הזמן של חוזה העבודה, כאשר מתברר שתנאי העובד הורעו ושכרם שהוסכם עליו נשחק מסיבות האינפלציה הדוהרת ויוקר המחיה הגואה, ועליית רמת החיים בקרב הציבור בכללו, אין לבוא כנגדו מכוח הטענה הנ"ל של דבר האבד מכיון שהמעבידים יכולים למנוע כל הפסד ע"י קבלת תנאי העובדים, ולכן יכולים להפסיק תמיד עבודתם ולשבות, אע"פ שהמהרי"ק (בשרש קפב) והמהרשד"ם (בסי' רנט), כתבו שכל מה שהסכימו בעלי אומניות והתנו בניניהם קיים אף בלא קניין, משום שהסכמתם כאילו קנו בניניהם, כמו שהביא ה"באר היטב" בחו"מ סימן רלב ס"ק כז, והריטב"א כתב בשם רבותיו שלא אמרו שפועל יכול לחזור בו אלא בשוכר עצמו באמירה, אבל שנשתעבד בקנין לטפויי מילתא אתא שלא יוכל לחזור בו, כמו שהביא הב"י את דבריו בחו"מ סי' שלג בד"ה "כתב", וכן כתב בדרכי משה שם בסימן שלג אות ה בשם הר"י "דכל דבר הנעשה ברבים אין צריך קנין ואינן יכולין לחזור, ושלושה מקרי רבים, ואפילו יחיד העושה על דעתם לא יוכל לחזור... ולכן נהוג שכל דבר הנעשה ברבים אין צריך קנין אף במקום שיחיד צריך קנין". ולפי שיטה זו, כל הסכמי השכר הקיימים בין הרופאים לבתי החולים ובינם למשרד הבריאות דינם כאילו קנו מידם, במסגרת זמן ההסכם אלא א"כ מדובר בניהול חו"מ על הסכם לזמן חדש.

אין הלכה זו בת תוקף ביחס לשביתת הרופאים, משני טעמים:

(א) הש"ך בחו"מ סימן שלג ס"ק יד דוחה את שיטת הריטב"א מכל וכל וכותב שם, ולפענ"ד נראה ששאר כל הפוסקים שלא חילקו בכך לא סבירא להו הכי, וכן נראה לפענ"ד עיקר, וגם מטעמא דלי בני ישראל עבדים ולא עבדים לעבדים. משמע שבכל ענין יכול לחזור בו וכן משמע לפענ"ד ממה שכתב הרא"ש בפרק הזהב, והטור ורבינו ירוחם, ושאר הפוסקים גבי משיכת כלי האומנות דאע"ג דמהני לענין קבלן שנגמר קנין השכירות בכך, מ"מ פועל יוכל לחזור ודוחק לחלק בין משיכה לקנין. ולבסוף כותב שם הש"ך ואולי גם המחבר חזר בו. ולכך לא חילק כאן בשו"ע בין נשתעבד בקנין או לא. ומצא הש"ך שכך כתב הריב"ש ריש סימן תעו שהפועל יכול לחזור בו לעולם, אפילו התחיל המלאכה ואפילו בקנין משום דכתיב כי לי בני ישראל עבדים ולכן גם הרופאים יכולים לכאורה לחזור בהם, גם בתוך זמן חוזה השכירות שלהם, אע"פ שזה כדבר האבד כנ"ל.

(ב) מכיוון שנשתנו תנאי עבודתם של הרופאים לרעתם, תוך כדי זמן החוזה שלהם, שנשחק שכרם מחמת האינפלציה, מתבטל תוקפו של ההסכם ביניהם וכאילו הופר החוזה ע"י המעבידים ולכן רשאים לשבות. בניגוד לאמור — ברמ"א בשם הטור והר"י, כתב השיטה המקובצת במס' ב"מ דף י, א שלשיטת המקשה שם, כל כוונתה של התורה להרוויח לפועל בכל מעשיו. וכל שיש לפועל יותר רווח בביתו יכול לחזור בו. משמע שזכותו של הפועל לחזור בו מחמת יוקר, כדי לאפשר לו להרוויח יותר.

פרק ד. יחס חכמי ההלכה למקצוע הרפואה².

בכל הנוגע למקצוע הרפואי מצינו דעות חלוקות בתלמוד ובמפרשים. אם הרפואה מצוה, או היא רשות או שאינה רצויה כלל לפי מידת החסידות. במס' ברכות (ס, א), מצינו שבנוסח הברכה שהתקינו לפני הקזת דם נאמר "לפי שאין דרכם של בני אדם לרפאות אלא שנהגו". ופירש שם רש"י, כלומר לא היה להם לעסוק ברפואות אלא לבקש רחמים. ואמר על זה אביי: לא יאמר אדם כן, דתני ר' ישמעאל "ורפא ירפא" (שמות כא), מכאן שניתנה רשות לרפוא לרפאות. וכן במס' ב"ק פה א לעניין תשלום דמי רפואה בחובל לחבירו. נמצינו למדים כי ישנם חילוקי דעות בין חכמי התלמוד אם הרפואה היא ברשות התורה, או מנהג בני אדם בלבד. ושתי השיטות הללו שוות שאין מצוה מן התורה על הרופא לרפא.

מאידך מצינו ברייתא במס' סנהדרין (יז, ב) האומרת: כל עיר שאין בה רופא ואומן אין ת"ח רשאי לדור בתוכה. אבל רש"י פירש שם: רופא למול תינוקות, אומן מקיז דם. ונמצא שפרט להקזת דם, אין משום ראייה בדבר החיוניות שיש לרופא במקום. ברם מהרמב"ם בפ"ד מהל' דעות הכ"ג משמע שכוונתו לרופא ממש ולא לצורך

2. ראה: א. שטינברג, יחס ההלכה לרפואה, ספר אסיא ב, עמ' 9 — 15; מ. וינברג, הודקקות לרופאים על פי ההלכה, ספר שו"ת עמק הלכה — אסיא (בדפוס). — העורך.

מילה. מכאן. שדעתו של הרמב"ם היתה חיובית ביחס למקצוע הרפואי. ולכן היה הרמב"ם בעצמו רופא, והקדיש חלק חשוב מזמנו לטיפול בחולים במצרים, כפי שכותב במכתביו. וכפי שתתבאר להלן דעתו של הרמב"ם בנושא זה.

שיטה אחרת הסוברה שמצוה לרופא לרפא, היא של ר' יעקב מאורליינש, שהקשה על דבריו של ר' ישמעאל, שאמר מכאן שניתנה רשות לרופא לרפאות פשיטא, למה לא ירפאו הרופאים? הא כתיב "והשבות לו" (דברים כב). ודרשו במס' ב"ק (פא, ב) ובסנהדרין (עג, א) שבא לרבות אף השבת גופו. וכן כתוב "לא תעמוד על דם רעך" (ויקרא יט). ותירץ ר' יעקב מאורליינש שכוונתו של ר' ישמעאל שניתנה רשות לרופא לרפאות בשכר, שהייתי אומר שצריכים לרפא בחינם³. ועוד תירץ: ולי נראה דחולאים הבאים מעצמן אי לאו קרא הוה אמינא שאין לרפא אותם, שנראה כמבטל גזירת המלך, קא משמע לן שיכולים לרפא, עכ"ל, כפי שהובאו דבריו בחידושי הרא"ש ובחידושי ר' יהודה החסיד בפירושם למס' ברכות. כן משתמע גם מפרש"י במס' ב"ק הנ"ל כפירוש השני של ר' יעקב דאורליינש. שכן כתב שם רש"י על דברי ר' ישמעאל, ולא אמרינן רחמנא מחי ואיהו — הרופא מסי.

פירושו הראשון של ר' יעקב מאורליינש, שבא להתיר לרופא לקבל שכר, כן מתברר מסוגיית הגמ' במס' ב"ק הנ"ל, שם נאמר שאם טען החובל בחבירו מייתינא אסיא דמגן במגן, כלומר שירפאהו בחינם, יכול הנחבל לענות לו: אסיא דמגן, מגן שוה, רופא שמרפא בחינם אינו שוה כלום. וכן פסק הרמב"ם בפ"ב מהל' חובל ומזיק הי"ח: אמר לו המזיק אני ארפא אותך, או יש לי רופא שמרפא בחינם, אין שומעין לו, אלא מביא רופא אומן ומרפאהו בשכר. ולהלן יתבררו שיטות הרמב"ן והשו"ע בנוגע לשכרם של הרופאים.

מדבריו של ר' יעקב דאורליינש, שהרא"ש ור' יהודה החסיד סמכו ידיהם עליו יוצא שבניגוד למה שמשמע משתי הסוגיות במס' ברכות וב"ק הנ"ל סוברים הם, שישנה מצוה מן התורה על הרופא לרפא, ואינו רשאי להתחמק מחובתו זו על סמך שתי מצוות "והשבות לו" ומטעם "לא תעמוד על דם רעך".

פרק ה. שיטת הרמב"ן: הרופא מצווה לרפא, אך החולה אינו מצווה להזדקק לרופאים.

והנה הרמב"ן בפירושו לפרשת "בחוקותי" שולל את ההזדקקות לרופאים ולרפואות. שכן כותב שם (בפכ"ו ח'): אבל הדורש השם בנביא לא ידרוש ברופאים, ומה חלק לרופאים בבית עושי רצון השם, אחר שהבטיח "וברך את לחמך ואת מימך והסירותי מחלה מקרבך" והרופאים אין רק על המאכל והמשקה. להזהיר ממנו ולצוות עליו. "והמשל להם דלת שאינו פתוח למצוות פתוח לרופא". והוא מאמרם שאין דרכם של בני אדם ברפואות, אלא שנהגו. שאילו לא היה דרכם ברפואות יחלה

3. ראה ש. קוטק, רפואה והלכה בספר חסידים — נטילת שכר טרחה של רפואה, אסיא שם (הערה 1). עמ' 37 — 42. — העורך.

האדם, כפי אשר יהיה עליו עונש חטאו, ויתרפא ברצון ה', אבל הם נהגו ברפואות והשם הניחם למקרה הטבעיים, לא נאמר שניתנה רשות לחולה להתרפאות, אלא כיון שחלה ובא להתרפאות כי נהג ברפואות והוא לא היה מעדת השם, ושחלקם בחיים אין לרופא לאסור עצמו ברפואתו, לא מפני חשש שמא ימות בידו אחרי שהוא בקי במלאכה ההיא, ולא בעבור שיאמר כי השם לבדו הוא רופא כל בשר, שכבר נהגו. עכ"ל הרמב"ן, והוא מסיים שם, ועל כן האנשים הנצים שהכו זה את זה באבן או באגרופ יש על המכה תשלומי הרפואה. כי התורה לא תסמוך דיניה על הנסים. אבל ברצות ה' דרכי איש אין לו עסק ברפואות.

מדבריו אלו של הרמב"ן מתברר שבעיה זו, הרפואה אם היא רשות או מצוה — מתפצלת לשנים. בכל הנוגע לחולה, עליו להימנע ככל האפשר מלהזדקק לרופאים כי ברצות ה' דרכי איש אין לו עסק ברפואות. אבל הרופא מצווה לרפא כל איש המבקש זאת ממנו. כמו שיתברר להלן מדבריו בספר "תורת האדם" שער הסכנה. שם מאריך הרמב"ן מאד בנושא הרפואה והרופאים ומדבריו יוצא שמוטלת חובה ומצוה על הרופא לרפאות, והמונע מלרפא הרי זה שופך דמים. וכן כותב שם הרמב"ן בד"ה "בפרק": ומסתברא דהא דאמרינן ניתנה הרשות לרופא לרפאות לומר שאינו אסור משום חשש השגגה. א"נ שלא יאמרו הקב"ה מוחץ והוא מרפא. שאין דרכן של בני אדם ברפואות אלא שנהגו, כעין שכתוב (ד"ה ב, טז) "גם בחליו לא דרש את ה' כי אם ברופאים". אבל האי רשות, רשות דמצוה הוא לרפאות, ובכלל פקוח נפש הוא. כדתנן מאכילין אותו ע"פ בקיאים. ותניא (יומא דף פג, ב): מי שאחזו בולמוס מאכילין אותו דבש וכל מיני מתיקה שיפין ומאירין את העינים. וכל אלו על פי בקיאים מאכילין אותו. שאם היתה אישתא צמירתא (חולי עם חום) בבולמוס שלו, והאכילוהו דבש, הרי אלו הורגין אותו. ותנן נמי החושש בפיו מטילין לו סם בשבת וכן רבינא ששף לבתו מפירות בוסר של ערלה, משום אישתא צמירתא. וכן ההלכה בכל מתרפאין חוץ מעצי אשירה. כולן בדרכים של מלאכת הרפואות עושין אותן, ואי אפשר לדעת אותן אלא ע"פ אותה החכמה. והואיל ומחללין שבת ברפואות שמע מינה בכלל פקוח נפש הן. ופקוח נפש מצוה רבה היא. הזריז הרי זה משובח, הנשאל מגונה⁴, השואל שופך דמים. כל שכן אם התייאש ואינו עושה.

הרמב"ן ב"תורת האדם" מגיע למסקנה הלכתית חשובה האומרת: ושמע מינה כל רופא שיודע בחכמה ומלאכה זו, חייב הוא לרפאות, ואם מנע מעצמו הרי זה שופך דמים. ברם הרמב"ן מקשה על כך לאור האמור במס' סנהדרין (פד, ב). מר בריה דרבינא לא נתן לבנו לפתוח לו בועה שמא יחבול באביו ונמצא עובר בשגגה על איסור חנק של מכה אביו ואמו. ושואלת שם הגמ': א"כ גם לאחר אסור לפתוח לשני פצע שמא יחבול בו בשגגה ויעבור על איסור לא יוסיף פן יוסיף, "שהרי כל ישראל הוזהרו על חבלת חברו" כמו שפירש רש"י שם. ומתרצת הגמ', אצל אחר אין שם

אלא חשש שגגת לאו, אבל אצל בנו אם יחבול באבא יש כאן שגגת איסור חנק. לפי זה שואל הרמב"ן: והשתא תמיהא אם לא יתעסק בקי ברפואות כלל, דילמא טעי ויעבור על שגגת רציחה שהיא בסייף. ועוד, אם ניחוש לרופא שמא יעבור על איסור רציחה, אף החולה יחוש לעצמו שלא להזדקק לרופאים, שאם מרפאין אותו בסממנים והוא אוכלן, או שמרפאין אותו בכוס של עיקרין ושותה אותו, שמא טעו הרופאים בחולי או ברפואה, ונמצא שהמית עצמו, שטעותן של רופאים סם המות הוא. ונמצא שאף החולה עצמו בא לבית הספק.

ומתריך הרמב"ן: ויש לומר כיון שנתנה התורה רשות לרופא לרפאות, ומצוה נמי היא דרמיא רחמנא עליה, אין לו לחוש כלום, שאם מתנהג בהן כשורה לפי דעתו, אין ברפואות אלא מצוה דרחמנא פקד עליו לרפא ולבו אנס אותו לטעות. אבל בן אצל אביו, כיון שיש אחרים שיכולים להוציא לו הקוץ ולפתוח לו הבורעה, אין מרשים לבן לטפל בו, שמא יחבול בו יותר ממה שהוא בדרך הרפואה והרי זה אצלו שגגת חנק. אבל למיתה לא חיישינן לא בבן ולא באחר, משום שעל כרחם הצריכם הכתוב לרפאות, ואין לך ברפואות אלא סכנת מה שמרפא לזה ממית לזה. והרמב"ן כותב שם עוד, וזו שאמרו טוב שברופאים וכו', לגנות דרכם של רופאים בפשיעות וזדונוות שלהם נאמר: אבל לא שיהא חשש איסור בדבר.

לבסוף מוכיח הרמב"ן מדברי הירושלמי בנדרים פ"ד ה"ג האומר לעניין מודר הנאה מן הרופא, שאפילו יש לו מי שירפאנו, מותר לו לרופא הזה שגדר ממנו הנאה לרפא אותו רפואת הנפש, משום שלא מכל אדם זוכה להתרפאות. הרי שרופא מקיים מצוה המוטלת עליו, והוא מקיים מצות השבת אבדה של גופו.

פרק ו. שיטת הרמב"ן לגבי רמת השכר של הרופא³.

ולעניין השכר של הרופא, ג"כ קובע שם הרמב"ן הלכה באמרו: ולענין שכר רפואה נראה לי דמותר ליטול מהן שכר בטלה וטרחא. אבל שכר הלימוד אסור דאכדת גופו הוא, ורחמנא אמר "והשבות לו", ואמר לענין מצות "מה אני בחינם אף אתה בחינם" (גדרים לו, א). הלכך שכר החכמה והלימוד אסור, שזהו כשכר הזאות וקידוש מי חטאת שאסור, אבל שכר הטרחא מותר, שזה כשכר הבאת מי חטאת ומילוי שמותר, וכן שכר בטלה מותר כדתנן בכורות (כט, ב).

ועוד פוסק שם הרמב"ן הוראה חשובה ואקטואלית עבורינו: וכן מי שיש לו סממנים וחבירו חולה צריך להם, אסור לו לעלות בדמיהן יותר מן הראוי, ולא עוד אלא אפילו פסקו לו בדמיהן הרבה מפני דוחק השעה, שלא מצאו סממנין אלא בידו אין לה דמים. והרמב"ן מביא שם שיטה החולקת על כך וסוברת שרופא שהעלה שכרו מעבר למקובל, אין לו אלא שכרו משום שעוסק במצוה, ואסור לקחת שכר על עשיית מצוה, והרמב"ן חולק על שיטה זו בכל הנוגע לשכר הרופאים ופוסק שם: "הא בשכר רופא ששנה כל כסף, הוא חייב ליתן כל מה שהתנה לו". ואע"פ שמצוה עליו לרפאות. אף בורח מבין האסורים נמי מצוה עליו להציל, אלא כל מצות עשה המוטלת על כל העולם, אם נודמן לו, ולא רצה לקיימה אלא בממון, אין מוציאין מידו, ואין מפקיעין ממנו חיוב שלו. עכ"ל הרמב"ן.

ואכן הוראות והלכות אלו שקבע הרמב"ן בדיני רפואה, יש להן חשיבות רבה בשביתת הרופאים היום הן בכל הנוגע לחובה והמצוה המוטלת על הרופאים, והאחריות שלהם כלפי החולים שאינם יכולים להשתחרר ממנה עפ"י דין תורה, כמו שניווכח להלן, והן ביחס לשכר המיוחד שהם גובים כעת עבור הטיפולים הרפואיים מעל ומעבר למה שקבעה המדינה ולמה שהיה נהוג עד השביתה.

פרק ז. חיוב הריפוי — דעת הטור, השו"ע ונושאי כליו.

הטור והשו"ע ביו"ד סימן שלו סעיף א נוקטים בשיטת הרמב"ן שם נפסק: נתנה התורה רשות לרופא לרפאות, ומצוה היא ובכלל פקוח נפש הוא. ואם מונע עצמו הרי זה שופך דמים, ואפי' יש לו מי שירפאנו, שלא מן הכל אדם זוכה להתרפאות. לשון השו"ע לכאורה קשה להולמה, שבתחילה נוקט לשון של רשות "נתנה התורה רשות לרופא לרפאות" ומיד אחרי כן כותב "ומצוה היא ובכלל פיקוח נפש הוא". וכבר העיר על כך הט"ז בס"ק א והסביר שם הט"ז את דברי השו"ע: דהכי הוא כוונת הענין דרפואה האמיתית היא עפ"י בקשת רחמים, שמן השמים יש לו רפואה כמו שכתוב "מתצתי ואני ארפא" (דברים לב, ט). אלא שאין האדם זוכה לכך, אלא צריך לעשות רפואה עפ"י טבע הרפואות, וזה נתינת רשות של הקב"ה. וכיון שכבר בא האדם לידי כך יש חיוב על הרופא לעשות רפואתו.

גם הטור כתב שם מעין מה שכתב הרמב"ן שמצוה היא לרפאות ובכלל פיקוח נפש הוא, ודברי הרמב"ן, הטור והשו"ע שאם מונע עצמו מלרפא הרי זה שופך דמים, הם מבוססים על הירושלמי במס' יומא פ"ח הל"ה לעניין פיקוח נפש בשבת, הזריז משוכח והנשאל מגונה והשואל הרי זה שופך דמים.

מזה למד הרמב"ן וסיעתו גם לגבי רופא שאם מונע עצמו מליענות לקראת החולה, הרי זה שופך דמים, ואינו יכול להצדיק עצמו בטענה שיש רופאים אחרים בעיר ויכול החולה לפנות אליהם. ואין עליו אחריות בלעדית לחולה מסויים. כי על זה אמר הירושלמי בנדריהם הנ"ל שלא מן הכל אדם זוכה להתרפאות, כמבואר בשו"ע יו"ד.

פרק ח. הרופא נושא באחריות ישירה על חייו של החולה כאשר נמנע מלטפל בו

אחריות זו מוטלת על הרופא לחייו של החולה, היא לא רק בידי שמים, אלא גם בידי אדם, כמו שמצינו במס' מו"ק ה, א לענין האחריות המוטלת על בית דין לתקינות הדרכים, ולמטרה ציבורית זו התירו עבודה בחול המועד. וכן שנינו שם: יוצאים לקווצ את הדרכים ולתקן את הרחובות ואת האסטרטאות וכו'. ומנין שאם לא יצאו ועשו כל אלו, שכל דמים שנשפכו שם מעלה עליהם הכתוב כאלו הם שפכו, תלמוד לומר "והיה עליך דמים" (דברים יט, י). ויש מן הראשונים שגורסים בגמ' את המקרא בפרשת "כי תצא" המדבר במצות מעקה "ולא תשים דמים בביתך" (דברים כא, ח). מה שאין כן המקרא הקודם מדבר בערי מקלט. ומדברי הר"ח וכן מדברי התוס' שם במס' מו"ק בד"ה "והיה" משמע שלמדים את האחריות הזאת משני המקראות גם יחד, מערי מקלט וממצוות מעקה.

בשיטה מקובצת על מו"ק מפרש את האמור בגמ' "ומנין שאם לא יצאו ועשו כל אלו שכל הדמים שנשפכו שם מעלה עליהן הכתוב כאילו הם שפכים", שהוזק בהם אדם ומת או שהיו אויבים רודפים אותו ולא היה יכול לברוח מפני המכשולות והאויבים שבדרכים. ועמדו עליהם האויבים והרגוהו. נמצאנו למדים שהאחריות המוטלת על ביה"ד או על ראשי הציבור, אינה רק על נזקי גוף ישירים, שנפגעו במהמורות ובמכשולים אחרים, שיש לדון אחריות זו כעל בור ברשות הרבים, שכל מי שחייב לכסות את הבור נושא באחריות לנזקי הבור. כמבואר במס' ב"ק מח, א "כיון דאית ליה להאיך למלווייה ולא קא מליייה כמאן דכרייה דמי." אלא האחריות היא גם על פגיעות עקיפות שנפגעו אנשים בגלל שיבושי דרכים, כגון במקרה שמזכיר השיט"מ, שרדפו אחריהם האויבים להורגם, ואם השיגה אותם יד האויבים, משום שהבריחה היתה קשה עליהם בגלל הדרכים שלא תוקנו בזמן, אחריות זו לשפיכות דם של תושבי העיר מוטלת על ביה"ד, ומעלה עליהם הכתוב כאילו הם שפכו את הדם הזה.

מנין שהאחריות היא על ביה"ד של אותה העיר, מצינו זאת בפירושו של רבינו יחיאל מפריש על מו"ק, שכתב שמעלה עליהם הכתוב כאילו הם שפכים, הכוונה לבי"ד של אותה העיר. מכאן אנו למדים שכל מי שיש לו אחריות לעשות משהו לציבור, או ליחיד, וכתוצאה מאי העשייה ניזוק היחיד או הציבור, נחשב הדבר כאילו האחראי על כך הזיק בעצמו את חברו או את הציבור, ואין זה מוגדר מבחינת ההלכה כגורם נזק, אלא כמזיק ממש. מהיכן אנו למדים זאת? מתרגום אונקלוס בפרשת שופטים שתרגם את הכתוב "והיה עליך דמים", ויהא עליך חובת דין קטולא. משמע שעונשם של הנושאים באחריות למניעת נזק לרבים, הוא עונש מוות, אבל כנראה שהכוונה היא לעונש מוות בידי שמים ולא ביד בי"ד של מטה.

הוא הדין האחריות של הרופא על החולים, שגם על כך נאמר בשו"ע שאם מונע עצמו מלרפא הרי זה שופך דמים, הכוונה לעונש בידי שמים ונענש גם על נזק עקיף שנגרם לחולה כתוצאה של רשלנות בטיפול הרפואי. ובייחוד כשמדובר על מניעת הגשת עזרה רפואית ע"י כל ציבור הרופאים, שאין לטעון שיכולים ללכת לרופאים אחרים. ובכל החולים — גם אלו שהיו לפני כן בטיפולו של רופא מסויים, או מרפאה ובית חולים מסויים — לפי ההלכה המפורשת בזה, נושאים הרופאים גם בעת השביתה באחריות לתוצאות של אי הגשת עזרה רגילה ומקובלת לנזקים לעזרה כזאת. כן יוצא לכאורה מדבריו של הרמב"ן בספר "תורת האדם", מן הטור יו"ד והשו"ע הנזכרים לעיל.

פרק ט. השקפת הרמב"ם על הרפואה.

אמנם הרמב"ם לא הביא כלל בספרו הגדול "היד החזקה" כל הנושא הזה של מצוה או רשות לרופא לרפאות, ולא הביא כלל את האחריות המוטלת על הרופא כלפי החולים שפונים אליו, או שהם בטיפולו. אפשר בכל זאת ללמוד שגם דעתו של הרמב"ם היא חיובית לגבי השימוש ברופאים ובתרופות, באשר הרמב"ם בפירושו המשניות שלו בפ"ד ממס' פסחים מקדיש הרצאה שלמה בנושא השימוש בתרופות,

וזאת כדי להבהיר את דברי הברייתא המובאת במס' ברכות (ז, ב) ובפסחים (נו, א): ששה דברים עשה חזקיהו המלך, על שלשה הודו לו ועל שלשה לא הודו לו. על ג' הודו לו, שגנו ספר הרפואות. ופרש"י שם, כדי שיבקשו רחמים. ובפסחים פירש"י: לפי שלא היה לבם נכנע על חולים אלא מתרפאין מיד. ואם ספר הרפואות היה מבוסס על רפואות טבעיות, לא מגיות, משמע לכאורה מזה, שדעת חכמים בימי חזקיה לא היתה נוחה מהשימוש בתרופות, וממילא זה שולל גם את הטיפול הרפואי בכלל, ואת אחריותו של הרופא לרפא.

ברם הרמב"ם בפירוש המשניות הנ"ל מאריך בזה וכותב: ספר רפואות היה ספר שהיה ענינו להתרפאות בדברים שלא התירה תורה להתרפאות בהן. כמו הדברים שחשבו בעלי הצורות, והוא, כי יש אנשים חכמים בחכמת הכוכבים, ועל פיהם יעשו צורה לעתים ידועים, ויועילו או יזיקו לדברים ידועים. וזו הצורה נקראת בלשון יון טלס"ס. ואמר כי הצורה שהיא נעשית בזו התכונה היא טובה לחולי פלוני, וכיוצא בו מן הדברים המטעים. ומתברר זה הספר לא חברו אלא על דרך החכמה בטבע המציאות. לא על דרך שיעשה אדם פעולה ממה שנכתב באותו הספר וזה מותר. ועוד יתבאר לך כי יש דברים שמנע השם לעשותם, והם מותרים ללמדם ולהבינם. כי השם יתברך אמר: "לא תלמד לעשות", ולמדנו בקבלה (סנהדרין סח) אבל אתה למד להבין ולהורות וכאשר השחיתו בני אדם דרכם, והיו מתרפאין באותן הדרכים הסירן וגנון. ואולי שהיה ספר והיה שם רפואה לסם המוות, והיה אומר סם המוות פלוני מרקחין אותו כך ומשקין אותו כך וכך. והרמב"ם ממשיך שם ואומר: ואני הרביתי לך דברי בזה הענין, לפי ששמעתי וכן פרשו לי הענין, כי שלמה חבר ספר רפואות כשיחלה שום אדם, או יקרנו שום חולי מן החולים היה מתכוין לאותו ספר, והיה עושה כמו שכתוב בספר והיה מתרפא. וכאשר ראה חזקיה כי בני אדם לא היו סומכין על השי"ת הסיר אותו וגנון. הרמב"ם מתנגד למסורת זו בכל תוקף באשר לפי דעתו אין כל חשש בשימוש בספר רפואות טבעיות שדינם כדין אכילת לחם.

ולכן מגיב על כך הרמב"ם ואומר: ואתה שמע הפסד זה המאמר, ומה שיש בו מן השגיונות, ואיך יחסו לחזקיהו מן האולת. מה שאין ראוי ליחס כמותו לרעועי ההמון, וכמו כן לסיעתו שהודו לו, ולפי דעתם הקל והמשובש, האדם כשירעב וילך אל הלחם, ויאכל ממנו בלי ספק שיבריא מאותו חולי החזק חולי הרעב, א"כ כבר נואש ולא ישען באלקיו! נאמר להם הוי שוטים, כאשר נודה לשם בעת האכילה, שהמציא לי מה שישביע אותי ויסיר רעבתנותי ואחיה ואתקיים, כן אודה לו שהמציא לי רפואה ירפא חליי כשאתרפא ממנו. ולא הייתי צריך להקשות ע"ז הענין הגרוע לולא שהיה מפורסם. עכ"ל הרמב"ם.

נמצינו למדים מדברי הרמב"ם שדעתו כי דינן של תרופות טבעיות כדין לחם לאדם, שאין בזה שום פגם מבחינת האמונה שלנו ברחמי השי"ת. זה נוגד את דברי הרמב"ן בפירושו לחומש כנ"ל, אבל תואם את דבריו של הרמב"ן בתורת האדם, בכל הנוגע למצוה המוטלת על רופא לרפאות⁵.

אמנם התשב"ץ בח"ג סי' פב מבדיל בין מרפא במלאכת יד ששגתו רציחה, לכין מי שמרפא בתרופות שאינו בא לידי חבלה, אולם גם לדידו אין להקיש מרמת הרפואה שהיתה קיימת בזמנו של התשב"ץ, לרמת הרפואה כיום, שהתקדמה בצעדי ענק, שאין להשוותם כלל. כך שהיום ברור לכל הדעות שהרפואה על כל שלוחותיה, הפנימית והכירורגית, העלו באופן משמעותי ביותר את תוחלת החיים של האנושות כולה, בכל הגילים⁶ והיא המכשיר העצום הקיים להצלת נפשות.

פרק י'. האם ישנה רשות לרופאים לנטוש את בית החולים כששכרם מקופח?

לכן שוב מתעוררת השאלה הקונקרטית, האם ישנה רשות לציבור הרופאים לנטוש את בתי החולים ולא להיענות לקריאות החולים, גם כאשר טענותיהם צודקות ושכרם מקופח? נכון שהממשלה נושאת באחריות על בריאות הציבור, ולא הרופאים, שאינם משועבדים לאף אחד ויכולים הם לחזור בהם תמיד ולהתפטר מתפקידם בבתי חולים או במרפאות, כפי שביררנו בראשית הדברים, בהסתמך על העקרון המקודש בתורה שכל אדם הוא חפשי ואינו משועבד לא ליחיד ולא לציבור, ככתוב "כי לי בני ישראל עבדים", ולא עבדים לעבדים, כדברי הש"ך שלא מועילה בזה שום התחייבות המשעבדת את האדם לזולת ואפילו לא לציבור. כי רק הממשלה משועבדת לציבור ולא היחיד, כאמור במס' הוריות י', א, כמדומין אתם ששררה אני נותן לכם עבדות אני נותן לכם, שנאמר: "וידברו אליו לאמור אם היום תהיה עבד לעם הזה" (מ"א, יב). מעצת הזקנים לרחבעם משתמע, שהמלך משועבד לעם והוא עבד לעם ואין העם משועבד למלך. ולכן אין הממשלה יכולה להשתחרר מן האחריות שלה כלפי החולים, משום שהיא אחראית לבריאות העם ולא הרופאים. כי אין להם כל התחייבות כלפי החולים, וגם לא כלפי מעבידיהם ברגע שהם מתפטרים מתפקידם. וכבר ראינו⁷ שהם רשאים לעשות זאת ולהשתחרר מחובתם בכל עת, משום שאסור לאדם להיות משועבד לחברו או למעבידיו, ולכן מבחינת ההתחייבות שלהם, הרופאים חפשיים לנטוש את בתי החולים ע"י שיתפטרו מעבודתם.

אלא שקשה לאדם להשתחרר מן המצוה "לא תעמוד על דם רעך", המוטלת על כל אחד מהם כיחיד, כאשר יכול לבוא לעזרת הזולת הזקוק לו ביותר. לפי המבואר ברמב"ם פ"א מהלכות רוצח ושמירת נפש הי"ד: כל היכול להציל ולא הציל עובר על "לא תעמוד על דם רעך". וכן הרואה את חברו טובע בים, או ליסטים באים עליו, או חיה רעה באה עליו, ויכול להצילו ולא הציל וכו' וכל כיוצא בדברים אלו, העושה אותם עובר על "לא תעמוד על דם רעך". ובנדון זה של הרופאים, מכיון שיכול כל אחד במקום עבודתו להציל חיים ולבוא לעזרת החולים המתדפקים בשערי בתי החולים והמרפאות, איך יכולים הרופאים להתעלם מזה, ולא להגיש להם עזרה רפואית. ואם יאמר כל אחד מה לי לחוב בכריאותו של זה, ישנם רופאים אחרים

6. ראה א. בירמן, הביולוגיה של ההזקנות, אסיא ל"ו (כרך 6, חוב' ד), תמוז תשמ"ג, עמ' 71-80,

ותמונות 2, 3.

7. פרק ג, לעיל.

שיבואו הם לעזרת החולים של בית החולים — התשובה לכך היא כמו שכתב הרמב"ן וכאמור בשו"ע שאפילו יש לו מי שירפאנו, הרופא שמונע עצמו הרי זה שופך דמים שלא מן הכל האדם זוכה להתרפאות.

אולם בדרך זו יוצא שרופאים לא יוכלו להשתחרר ממקום עבודתם לעולם, כל עוד שהחולים יבקשו אותם מצווים הם להיענות להם מטעם השבת גופו, או מטעם "לא תעמוד על דם רעך", גם כאשר זה גורם נזק לרופאים ונמצאים הם שוב משועבדים למקום עבודתם ואם לא למעבידים, הרי משתעבדים הם לחולים. וכאשר מדובר על כל ציבור הרופאים זה גוזל מהם את נשק השביתה, כי לא יוכלו אף פעם לשבות ולהשיג את זכויותיהם באמצעות שביתה כמו כל עובדים אחרים במדינה.

פרק יא. החובה לפצות את הרופאים.

והנה כשאנו באים לרופאים לטעון מכוח הטענה של "והשבות לו" שכא לרבות השבת גופו, כמבואר במס' סנהדרין עג, א, ולכן אסור להם לשבות, ברור שכל שיש לרופאים הפסד כספי מזה, אפילו מניעת הרווח, או ע"י גרמא, חייבים החולים או בית החולים או כל גורם אחר לפצות אותם על כך. וזאת למרות דברי הש"ך והט"ז (ביו"ד סימן שלו ס"ק ג, וב"י), שאסור לקחת שכר רופא דינה כמו של השבת אבידה, שההלכה קובעת שאם יש למשיב אבידה הפסד ממון ממה שהוא מתבטל ממלאכתו, יכול המשיב להתנות שעל דעת כן הוא משיב, שיחזירו לו כל מה שיפסיד, ואם אין שם בעלים להתנות אתו כן, ולא ביו"ד אינו חייב להשיב. הוא הדין בנידון דידן מטעם מצוות השבת גופו. יכולים הרופאים להתנות קודם שהחולים או הנהלת בתי החולים או משרד הבריאות ישלמו להם, כפי שיקבעו הרופאים שמגיע להם עבור טיפולם, לאחר שאינם חייבים לעשות זאת משום שהתפטרו מעבודתם, אלא מטעם מצוות השבת גופם של החולים, כמבואר בחו"מ סימן רסה. וכן משמע מסוגית הגמרא בסנהדרין הנ"ל.

באשר לאיסור של "לא תעמוד על דם רעך", איסור זה אינו מרשה לקבל שכר על ההצלה. לפי ההלכה חייב לשכור גם אחרים להצלת הזולת, כמבואר בסנהדרין הנ"ל, ובחו"מ סימן תכו ס"א לאמור: הרואה את חבירו טובע בים או ליסטים באים עליו וכו' ויכול להצילו הוא בעצמו או שישכור אחרים להציל ולא הציל עובר על "לא תעמוד על דם רעך". וכן הוא ברמב"ם בפ"א מהל' רוצח הי"ד. גם בזה כתב הרא"ש בסנהדרין שהניצול חייב לפרוע למציל מה שהוציא, דאין אדם מחוייב להציל נפש חבירו בממונו היכא דאית ליה ממון לניצול. ואע"פ שאין פסק זה של הרא"ש מובא בחו"מ, נמצא הוא בטור חו"מ. ואם כי הסמ"ע תמה על השמטת בעל השו"ע הלכה זו של הרא"ש, צדק שם הש"ך שכתב שהלכה זו נלמדת מהגהת הרמ"א בשם המרדכי ביו"ד סימן רנב סי"ב שכתב לעניין הפודה חבירו מן השביה שחייב לשלם לו, אם יש לו ממה לשלם, ואין אומרים שהפודה הוא מבריה ארי מנכסי חבירו שהוא פטור. ומסתבר לומר כי בנידון דידן, מכיון שרוב המאושפזים בבתי חולים, מבוטחים בקופות חולים נחשבים הם כמי שיש בידם לשלם לרופאים, מכיוון שקופות החולים יהיו נאלצות לשלם עבורם.

אי לזאת רשאים הרופאים לבוא ולטעון, שעפ"י דין יכולים הם לבקש שכר משלם, לפי התעריף של הסתדרות הרופאים, ואם כי אסור לרופאים ליטול שכר החכמה והלימוד, כפי שנפסק בשו"ע וברמב"ן מותר להם ליטול שכר טרחה והבטלה. ולא עוד אלא מכיוון שכל עיסוקם הוא במצווה של פיקוח נפש והצלת נפשות, על המדינה לפרנסם בכבוד הראוי להם וברמה המקובלת בעולם. כמו שיש לברר זאת מכמה מקורות בהלכה. וההלכה קובעת שאם התנה הרופא שיתנו לו שכר הרבה, חייבים לתת לו שחכמתו מכר לו ואין לה דמים קצובים. ופסקו הש"ך והט"ז שאפילו לא קיבל עדיין כלום בשכרו, מכיוון שהתנה עמהם, חייבים לתת שכרו משלם כפי שדרש מהם.

פרק יב. המסקנה: אסור לרופאים השוכתים למנוע הגשת עזרה לחולים, אבל חובה לשלם להם שכרם בהתאם לדרישת ההסתדרות הרפואית

מכל האמור יוצא:

א. על הרופאים לחזור לעבודתם ולתפקידם, ואינם רשאים בשום פנים, להימנע מהגשת עזרה רפואית בבתי חולים ובמרפאות, כפי שנוכחנו לראות שזו מצוה שיש בה משום פיקוח נפש.

ב. מאידך רשאים הרופאים להתנות על גובה שכרם ועליהם להודיע להנהלת בתי החולים, שעל דעת כן הם חוזרים לעבודה, שימלאו את דרישותיהם הכספיות. ועפ"י דין והלכה רשאים הרופאים לקבוע את גובה שכרם. ואם משרד הבריאות לא יסכים לכך תפול האחריות על הממשלה, כמו שהוכחנו מן הירושלמי במס' סוטה ומן הגמ' במס' שבת נד — נה לעיל בתחילת הבירור⁸. אולם גם במצב כזה אין הרופאים יכולים להשתחרר מחובתם הקדושה לבוא לעזרת החולים הזקוקים לטיפולם מטעם "לא תעמוד על דם רעך", שזה מחייב כל אדם שיכול לבוא לעזרת מי שנמצא בצרה, שחייב לעשות זאת כמו שפסק הרמב"ם והשו"ע כנ"ל⁹. ואין זה קשור כלל אם גורם אחר נושא באחריות האדם הזה שנמצא בצרה או לא. כי במצב של סכנה או אפילו של חשש פגיעה בבריאותו של אדם כל מי שיכול לעזור לו חייב לעשות זאת אע"פ שהאחריות לחייו של הנזקק לעזרה מוטלת על גורם אחר.

8. פרקים א, ב לעיל. — העורך.

9. למסקנה נשאר, לכאורה, ה"מילכוד" הבא: כשמשרד הבריאות או משרד האוצר (בניגוד להלכה) אינם מקבלים את דרישות הרופאים, מה יכולים הרופאים לעשות כאשר נמנע מהם, שלא ע"פ ההלכה, על פי צו בית המשפט לגבות שכר בבתי החולים? אם יפרשו מבתי החולים — יעברו על "לא תעמוד על דם רעך" משום שאי אפשר לתת שירותי רפואה במוקדים כרמה זהה לבתי החולים. ואם אינם יכולים לפרוש עקב מצב זה בעקבות צו בית המשפט, הרי הם עבדים לעבדים!

א"כ האם רשאים הרופאים לפעול במקרה כזה ע"פ עקרון הדומה לכלל "שוכר עליהן או מטען" ותועיל תפיסה מרכוש המעבידם שלא כדין? — העורך.

ואל תתמה על שמואל שסירב לבוא לעזרת האשה שצווחה לפניו וביקשה את התערבותו ולא נענה לה. שתי תשובות בדבר:

א. "לא תעמוד על דם רעך" מכוון רק למי שנמצא בסכנת נפשות, או סכנה של פגיעה גופנית, ולא למי שנמצא בחשש איבוד ממון. (ויש עוד לעיין בנידון זה בדברי השו"ע חו"מ סימן תכ"ו ס"א). וסביר להניח כי האשה שצווחה לפני שמואל, היתה זקוקה לעזרה להציל אותה מיד עושקיה. ולכן לא נענה לה.

ב. התוס' במס' ב"ב י, ב בד"ה "עליונים" הביאו בשם הגאונים שקבלה בידם ששמואל נענש בשמים על שלא בא לעזרתה של אותה אשה.

ויש עוד לעיין ולברר את דברי החכמת שלמה בגליון החו"מ סימן תכו, שרוצה להוכיח כי אם ההצלה של חברו תגרום לו בזיון "אין שם האזהרה" לא תעמוד על דם רעך". אבל חייבים להציל את הזולת, אפילו אם ההצלה כרוכה בהפסד ממון למציל, באשר לא יוכל להיפרע אחרי כן מן הניצול. כמו שנראה מדברי הרא"ש במס' סנהדרין ריש פ"ח על דברי הגמ' שם בדף עג, א, שכתב: והניצול חייב לפרוע למציל מה שהוציא, דאין אדם מחוייב להציל נפש חברו בממונו, היכא דאית ליה ממונא לניצול, כדאמר לקמן נרדף ששיבר כלים של רודף פטור, של כל אדם חייב. ואם היה מחוייב להציל את הנרדף בממונו, א"כ יפטור משבירת הכלים, שהרי ממון חברו מחוייב להציל וברשות שברם, כדי להנצל. עכ"ל הרא"ש. והביאו דבריו הסמ"ע והש"ך, והרמ"א ביו"ד שלהי סימן רנב כתב כן לענין הפודה את חברו מן השביה חייב לשלם לו. ומשמע מהרא"ש שגם אם אין לניצול ממה לשלם למציל, חייבים להציל אותו משום "לא תעמוד על דם רעך".

לכן גם בנידון דידן, גם אם ייגרם לרופאים נזק כספי גדול ע"י זה שיהיו נאלצים לשבור את השביתה, כדי לטפל בחולים, כתוצאה מכך לא ייענו לתביעתם, אין זה משחרר אותם מן החובה לבוא לעזרת החולים, מטעם "לא תעמוד על דם רעך". אבל לפי האמור כאן מותר לרופאים לחזור לשלב הראשון של השביתה ולגבות תשלום מיוחד מכל פציינט שיש ביכולתו לשלם כפי המבואר ברא"ש, בסמ"ע ובש"ך.

הצופה, יום ו' ט"ו סיון תשמ"ג, 27.5.83

הצופה יום ו' כ"ב סיון תשמ"ג, 3.6.83